

3.3. Роль нормативно-правового регулювання судової експертизи в країнах-членах ЄС у побудові системи правового забезпечення судової експертизи в Україні

Сьогодні інтеграція до Європейського Союзу є одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів України. Стратегічною метою нашої держави проголошено повноправне членство в ЄС.

Вивчення та аналіз норм права країн ЄС, які регламентують судово-експертну діяльність, є значущим для нашої держави. Дані норми розкривають принципові підходи до організації судово-експертної діяльності у країнах ЄС та можуть слугувати орієнтирами у побудові системи правового забезпечення судової експертизи в Україні.

Особливої актуальності дані питання набули в умовах гармонізації законодавства України до законодавства ЄС. Згідно п. 1

¹ Див.: Авдєєва Г.К. Проблеми автоматизації експертних досліджень аудіовізуальної продукції / Г. К. Авдєєва // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. – Х.: Вид-во «Кроссроуд», 2006. – Вип. 12. – С. 204-212; Бордюгов, Л. Г. Теоретичні та методичні основи судової гірничотехнічної експертизи : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. Г. Бордюгов. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2007. – 20 с.

ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом, «важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України з законодавством Співтовариства. Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства Співтовариства»¹.

Право ЄС поєднує в собі культуру континентального права та загального права (common law) та утворює наднаціональну правову систему, що являє собою організовану і структуровану систему правових норм, з її джерелами, власними інституціями, процедурами застосування, створюючи свого роду конгломерат норм держав-членів і міжнародних норм².

Однак, право ЄС завдяки гармонізації національних законодавств країн-членів ЄС постійно удосконалюється в межах процесів гармонізації, узгодження аж до уніфікації права цих європейських країн. Ідея, покладена в основу законодавства Європейського Союзу, полягає в тому, що кожна держава-учасниця має включити до свого внутрішньодержавного права принципи, на які спирається законодавство Союзу.

У законодавстві країн Європейського Союзу (ЄС) сьогодні утворюються нові (змішані) норми та процедури процесуально-го законодавства, спрямовані на встановлення загальноєвропейських процесуальних інститутів, зокрема, інституту сучасного змагального кримінального процесу, що раніше було характерним лише для країн англо-американської групи. В наш час, відповідно до положень гл. 4 Договору про функціонування Європейського Союзу «Судове співробітництво у кримінальних справах», основними завданнями ЄС є зближення законодавства держав-членів

¹ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Редакція від 16.09.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

² Авдєєва Г. К. Міжнародний досвід регламентації та використання спеціальних знань у судочинстві / Г. К. Авдєєва, Г. В. Прохоров-Лукин // Юрид. вісник України / Законотворення. – № 39. – 2013. – С. 6.

у відповідних сферах і співробітництво між компетентними органами цих держав у кримінальних та інших судових справах, наприклад, у справах про порушення прав інтелектуальної власності.

Процеси зближення законодавства чи, принаймні, спираючись на однакові принципи правового регулювання, спостерігаються й у питаннях судової експертизи. Так, у більшості європейських країн професійна підготовка експертів є вирішальною при оцінці їх кваліфікації. Кваліфікаційні вимоги до даної професії в більшості країн регулюються встановленими стандартами. Основними критеріями відповідності кваліфікації особи професійним вимогам до судового експерта є наявність необхідних знань та досвіду, які в країнах ЄС встановлює суд або прокурор. В більшості європейських країн питання щодо можливості набути статус судового експерта певною особою належить до компетенції суду.

«Відомча підпорядкованість» судових експертів у країнах – членах ЄС не має вирішального значення при їх обранні для проведення судової експертизи або непроцесуального дослідження, якщо відомства забезпечують судовим експертам реальний статус незалежності та неупередженості і не здійснюють вплив на висновки експерта¹.

Велике значення для створення принципово єдиних підходів у судочинстві до питань судової експертизи має нормативне регулювання діяльності та практика Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи (Україна є членом з 1995 р.), що ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод.

При створенні Європейського Суду з прав людини та розробці його Регламенту передбачалося, що під час слухань буде виникати необхідність у призначенні і проведенні судових експертиз. Тому Регламент Суду містить низку норм, регулюючих призначення

¹ Авдеева Г. К. Проблемы процессуальной регламентации судебной экспертизы в уголовном процессе Украины / Г. К. Авдеева // Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях : матер. междунар. научн.-практ. конф. – М.: Проспект, 2015. – С. 18.

та проведення експертизи. У 2003 р. Європейським Судом до Регламенту були внесені доповнення у вигляді Додатку «Про проведення розслідування», який містить норми, що регламентують порядок призначення та проведення експертиз і допитів експертів. Згідно з Правилom А1 Додатку «Палата має право ... звернутися до сторони з проханням подати документальні докази (в т. ч. – висновки експертів), а також заслухати як свідка або експерта чи в будь-якій іншій якості особу, докази або твердження якої, на її погляд, можуть допомогти з'ясуванню фактів у справі». «Палата може також звернутися до будь-якої особи чи інституції на власний вибір з проханням висловити думку або підготувати письмове повідомлення з приводу того чи іншого питання, якщо вона вважає це за необхідне у даній справі». Згідно з Правилom А6 «Після встановлення особи і перед виконанням свого завдання кожний експерт складає присягу»¹.

Питання призначення і проведення судової експертизи також закріплені в ст. 42 Регламенту Європейського суду з прав людини, яка регламентує порядок збору доказів. За вимогою сторони у справі, або третьої сторони, або з власної ініціативи палата може збирати докази, які, на її думку, здатні висвітлити обставини справи. Палата може заслухати будь-яку особу в якості експерта, на будь-якій стадії розгляду направити одного зі своїх членів або інших членів Суду з метою з'ясування обставин і розслідування на місці. Вона може запросити незалежних експертів з метою надання допомоги такої делегації.

Експерти, які мають бути заслухані відповідно до рішення Палати та її голови, викликаються до Суду. В повідомленні про виклик до Суду обов'язково зазначається назви справи, пояснення мети отримання висновку експерта, вказівка на порядок виплати суми, яку слід відшкодувати залученому експерту. Після встановлення особи експерта і до виконання свого завдання кожен

¹ Див.: Регламент суду. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. Редакція від 01.11.2003. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_067.

експерт присягає наступним чином: «Клянуся, що буду виконувати свої обов'язки чесно і сумлінно», про що робиться відповідний запис в протоколі (Правило А 6 Додатка до Регламенту Про проведення слідчих дій).

Кожен суддя має право ставити питання експертам, які залучені Палатою. Представники, адвокати та радники сторін можуть під контролем голови Палати задавати питання експертам. (Правило А 7 Додатку до Регламенту «Про розслідування»).

Питання використання спеціальних знань у судочинстві визначені й у Статуті Міжнародного кримінального Суду¹ (заснований під егідою ООН у 1998 р.), яким встановлені посади, що передбачають наявність спеціальних знань. Так, прокурор призначає консультантів з досвідом юридичної діяльності зі спеціальних питань, включаючи питання, що стосуються сексуального насильства, гендерного насильства чи насильства щодо дітей, але не обмежуючись цими питаннями. (п. 9 ст. 42 Статуту міжнародного кримінального суду).

Міжнародний кримінальний суд може за виняткових обставин використовувати послуги фахівців, відряджених на безоплатній основі державами-учасниками, міжурядовими організаціями або неурядовими організаціями, для надання допомоги в роботі будь-якого з органів (п. 4 ст. 44 Статуту). Експертам, так само як і захисникам, свідкам, та іншим особам, присутність яких необхідна в місці перебування Суду, забезпечується такий статус, який є необхідним для належного функціонування Суду, відповідно до Угоди про привілеї та імунітети Суду (п. 4 ст. 48 Статуту). Сторони мають право надавати докази на який-небудь стадії судового розгляду. Це також стосується і висновку експерта, до якого застосовуються загальноприйняті правила належності, достатності, допустимості та достовірності. Перед початком слухання справи Судова палата з власної ініціативи, або за проханням однієї зі сторін може призначити психіатричне, психологічне, або

¹ Див.: Статут Міжнародного кримінального Суду. Редакція від 16.01.2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

медичне обстеження обвинуваченого. В Статуті Суду закріплений порядок такого обстеження, яке проводиться одним з експертів, включених до спеціального списку, що ведеться Секретаріатом Суду, або експертом, запропонованим однією зі сторін.

У країнах романо-германського права (наприклад, в Нідерландах) судові експерти державних експертних установ проводять експертизи і дослідження за зверненням поліції, а не суду. У країнах англосаксонського права (наприклад, у Великобританії) експерт зазвичай запрошується однією зі сторін процесу для проведення експертиз або досліджень і розглядається відповідно як експерт з боку обвинувачення чи захисту, причому список експертів зберігається, зокрема, у Спілці юристів Великобританії¹.

У Чехії судово-експертна діяльність регулюється Законом № 36 від 20 квітня 1967 «Про експертів і перекладачів». Списки експертів веде кожен обласний суд. До списків вносяться всі експерти, призначені головою обласного суду або міністром юстиції, які постійно проживають на території даного обласного суду. Експертом може бути призначений лише той, хто сам заявляє про своє бажання бути призначеним. Добір експертів здійснюють обласні суди. При обранні експертів обласний суд також враховує осіб, які власноруч подали заяву про бажання здійснювати даний вид діяльності.

Список експертів, а також доповнення і зміни до нього обласний суд розсилає в міністерство юстиції, обласну прокуратуру, в поліцію Чеської республіки (управління областей), до районних та військових судів, районних прокуратур. Обласні та районні суди забезпечують доступність списку експертів для ознайомлення громадськості у мережі Інтернет. Централізований список експертів, який веде міністерство юстиції, об'єднує в собі списки обласних судів; які розподіляються за спеціальностями (галузями знань), так само, як і обласні списки.

¹ Авдєєва Г. К. Міжнародний досвід регламентації та використання спеціальних знань у судочинстві / Г. К. Авдєєва, Г. В. Прохоров-Лукин // Юрид. вісник України / Законотворення. – №39. – 2013. – С. 8.

Централізований список експертів крім даних, що містяться в обласних списках, містить також відомості про те, в список якого обласного суду внесений той чи інший експерт. Одночасно з веденням централізованого списку експертів міністерство юстиції веде список установ, які також можуть складати експертні висновки. Централізований список складається з двох частин : у першому розділі перераховані організації та установи, що здійснюють експертну діяльність; в другому – вищі навчальні заклади, наукові інститути та організації, які на прохання державних органів, в особливо важких випадках можуть виконати експертизу. Наукові установи та організації, які мають право виконувати експертизи в галузі, що становить державну таємницю, визначаються міністром юстиції за погодженням з міністром внутрішніх справ, а при необхідності - з міністром оборони.

Державний орган Чеської республіки може призначити експертом особу, яка не внесена до списку в наступних випадках: якщо експерт не був внесений до списку з якої-небудь спеціальності; якщо експерт, наявний у списку, не може провести дану експертизу; якщо виконання експертизи експертом, внесеним до списку спричинить за собою несумірні витрати або будь-які труднощі. Якщо державний орган прийняв рішення призначити експертом особу, яку не внесено до списку експертів, він зобов'язаний упевнитися, чи має дана особа кваліфікацію, необхідну для проведення даної експертизи. Кожного разу експерт не може приступити до виконання своїх обов'язків, поки не дасть клятви, текст якої викладено в законі.

Системи експертних установ Фінляндії та Швеції складаються з державних і приватних лабораторій, які здійснюють проведення судової експертизи; освітніх установ Фінляндії та Швеції, які здійснюють підготовку фахівців у галузі судової експертизи.

Відмінною особливістю підготовки експертних кадрів у Фінляндії та Швеції є те, що після закінчення навчання експерт отримує ступінь магістра та сертифікат, на підставі якого має право проводити судову експертизу як в державних органах, так і в приватній практиці.

Процесуальний статус судового експерта в процесуальному праві більшості країн Європейського союзу дорівнює статусу свідка. Дуже часто в процесуальних документах зустрічається термін «експерт-свідок» (expert witness).

Експерт у Франції та Бельгії не набуває будь-якого особливого юридичного статусу. Тлумачення термінів «експерт» або «судовий експерт» відсутні у законодавстві даних країн. У Бельгії та Франції експертом вважається будь-яка особа, яка має завдяки своїй освіті та досвіду поглиблені знання в одній або декількох певних галузях.

Експерти у Франції та Бельгії об'єднуються у професійні одно- або багато-дисциплінарні асоціації, спілки та палати (Французька Національна палата експертів-фахівців, Бельгійська Асоціація експертів (Association Belge des experts), в які входять експерти з різних галузей знань. Експерти зобов'язані підкорятися правилам кодексу поведінки, прийнятого в асоціації, союзі або палаті, членом якої вони є. Цей обов'язок істотно впливає на його діяльність і створює для нього певні правила поведінки.

У судочинстві Німеччини тривалий час успішно функціонує інститут приватної експертизи. Якщо сторони процесу домовляться про залучення певних осіб в якості експертів, суд повинен дати на це згоду (§ 403 ЦПК ФРН). Протягом або поза межами судового процесу за клопотанням однієї зі сторін може призначатися експертиза, якщо на те інша сторона висловить свою згоду, або якщо існує побоювання, що засіб доказування може бути втрачено або ускладнено його використання (ст. 485 ЦПК ФРН).

Крім того, відповідно до § 293 ЦПК ФРН у разі відсутності у суду достатніх знань у галузі права, він може звернутися до особи, яка має спеціальні правові знання у певній галузі права. Вчені у галузі права вважають, що у цьому випадку процесуальне становище експерта відповідає помічникові судді¹.

¹ Див., наприклад : Helmut Pieper. Richter und Sachverständiger im Zivilproze Brecht. ZZZ Bd. 84, 1971. S. 1; Friederichs Richter und Sachverständiger aus Sicht der Sozial-gerichtsbarkeit ZZZ 83.

Відповідно до Рекомендацій Федерального суду ФРН, суд самостійно вирішує питання про те, чи достатньо у нього спеціальних знань або є необхідним призначення експертизи. Також у разі недостатньої компетентності в будь-якому питанні суд може сам добути необхідні знання, використавши спеціальну літературу¹. Оцінюючи подібний підхід німецького законодавства, деякі вчені вважають, що в цих випадках суд поєднує виконання суддівських та експертних функцій².

Експертом у Фінляндії та Швеції є особа, що проводить судову експертизу, має для цього спеціальні знання та навички, відповідну освіту. За законодавством Фінляндії та Швеції суддя обирає експерта не лише за наявністю спеціальних знань, а й за його особистою характеристикою – чесністю, порядністю. У програму підготовки судових експертів обов'язково входять навчальні курси з етики судового експерта. У разі надання свідчень експерта в суді законодавством Фінляндії та Швеції передбачено, що експерт зобов'язаний скласти відповідну присягу про належне виконання обов'язків експерта.

У законодавстві Фінляндії та Швеції є відмінності щодо визначення терміну «експерт»: За процесуальним кодексом Фінляндії експертом визнається особа, що має спеціальні знання, а за Шведським Процесуальним кодексом експертом є особа, що володіє спеціальними професійними знаннями.

Процесуальне законодавство Фінляндії та Швеції надає судовому експертові статус свідка і не містить терміну «спеціаліст». Відмінності між експертом, фахівцем і лаборантом у Державних лабораторіях Фінляндії та Швеції полягають в обсязі виконуваних робіт і відповідальності відповідно до штатного розкладу. Розмежування посад здійснюється за науковим ступенем: експерт має ступінь магістра, а фахівець – ступінь бакалавра відповідної галузі науки, що підтверджується відповідними дипломами про вищу освіту.

¹ Див.: Рекомендації Федерального Суду. BGH NJW. 1959, 2315.

² Филимонов Б. А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе : монография / Б. А. Филимонов. – М.: Спартак, 1994. – С.120.

У вересні 2010 року в Вільнюсі (Литва) пройшла науково-практична конференція, на якій обговорювалися проблеми сертифікації судових експертів і визнання рівності судових експертиз в різних юрисдикціях. Учасниками даної конференції стали вчені Норвегії, Фінляндії, Швеції, Ісландії, Данії, Литви, Естонії, Латвії та України. На конференції наголошувалося, що судові експерти повинні проходити сертифікацію в спеціально створених органах, в які входять визнані науковці та досвідчені судові експерти. Дані органи сертифікації не повинні підпорядковуватись установам та органам, в яких працюють судові експерти.

На сьогодні на європейському рівні діє програма сертифікації осіб, що здійснюють діяльність в різних галузях. Юридичною підставою для цієї програми є європейський норматив EN 45013 (сучасне позначення ISO-EN 17024¹), який був розроблений на підставі правил Європейської Акредитації Сертифікації (European Accreditation of Certification). Сертифікат дозволяє будь-якій особі (в даному випадку одержувачу послуг, що надаються експертом) переконатися, що компетенція експерта відповідає специфічним критеріям, відповідним його діяльності та специфіці розв'язуваних ним проблем.

Відповідно до п.4.2.1 ISO-EN 17024 «орган з сертифікації повинен бути організований таким чином, щоб зацікавлені сторони могли переконатися в його компетентності, неупередженості та цілісності. Зокрема, орган сертифікації повинен бути незалежним і безстороннім відносно претендентів, кандидатів та сертифікованих фахівців, включаючи їх роботодавців та їх клієнтів, а також робити все можливе для забезпечення бездоганності дій».

Існування інституту приватної експертизи в судочинстві слід вважати наслідком вдосконалення принципу змагальності, основоположного принципу в цивільному процесі, а інститут змагальності експертів – одним з його проявів. Тому право призначати

¹ Див.: Общие требования к органам по сертификации персонала: оценка соответствия. Европейский стандарт EN ISO/IEC 17024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pqm-online.com/assets/files/lib/std/iso_mek_17024-2003.pdf.

експертів належить не тільки суддям, а й сторонам і окремим особам, які беруть участь у справі.

В Американській академії криміналістики (США) в лютому 2013 пройшла міжнародна конференція, де були розглянуті проблеми професіоналізму та етики судових експертів. Найбільш актуальними і дискусійними питаннями слугували проблеми необхідності запровадження єдиних методів проведення експертиз та єдиної системи підготовки експертних кадрів в межах інтеграції та міжнародного співробітництва країн¹.

Для забезпечення потреби в професійних експертах вищі навчальні заклади країн Європи пропонують навчальні програми у сфері судових експертиз, а лабораторії судових експертиз – курси з підготовки експертних кадрів².

Певні позитивні моменти на шляху наближення до міжнародних підходів у питаннях регламентації та застосування спеціальних знань спостерігаються і в Україні у зв'язку з введенням в дію в 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, яким, зокрема, передбачається змагальність у процесуальній діяльності судових експертів. Проте, як свідчить правозастосовна практика, цьому процесу необхідно надати цивілізовані форми, для чого слід розробити комплекс норм, що забезпечуватимуть можливість учасникам кримінального процесу ініціювати проведення альтернативних криміналістичних судових експертиз речових доказів. Ці норми дозволять легалізувати в кримінальному судочинстві результати позасудових експертиз, проведених приватними експертами на договірних засадах за замовленням сторін.

За результатами аналізу законодавства країн ЄС, іншого міжнародного законодавства та внутрішнього законодавства багатьох

¹ Див.: Про участь делегації експертної служби МВС України в 65 ювілейній науковій конференції американської академії криміналістики, що відбулася 18-23 лютого 2013 року та вивчення досвіду організації діяльності лабораторій США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ndekc.ck.ua>.

² Mennel J. The future of forensic and crime scene science // Forensic Science International. – 2006. – 157 S. – P. 13

країн можна зазначити, що у світі послідовно реалізуються принципи забезпечення незалежності експерта, виключної орієнтації не на його відомчу належність, а на наявність у нього спеціальних знань, необхідних для вирішення завдань правосуддя, забезпечення принципу змагальності експертів, залучених різними сторонами процесу, та інші принципи, які мають вирішальне значення для забезпечення судочинства дійсно незалежною, об'єктивною та кваліфікованою експертизою. При цьому наявність інституту приватної експертизи не тільки є однією з гарантій забезпечення законних прав і свобод громадян та інтересів суспільства, але й дозволяє суттєво зменшити бюджетні витрати на утримання державних експертних установ.

Отже, одним з важливих елементів успішної інтеграції України до ЄС є досягнення певного рівня узгодженості законодавства нашої країни з правовими нормами Євросоюзу у питаннях регламентації та використання спеціальних знань у судочинстві.

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Монографія

*За редакцією
академіка НАПрН України В. Ю. Шепітька,
члена-кореспондента НАПрН України В. А. Журавля*

Харків

2017

УДК 343.98 : 001.895

ББК 67.52

І 67

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 11 від 26 жовтня 2016 р.)

Рецензенти:

Коновалова В. О. – професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Степанюк Р. Л. – завідувач кафедри криміналістики та судової експертології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Колектив авторів:

Шепітько В. Ю. – Передмова, §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1, 3.1, 3.2; Журавель В. А. – Передмова, §§ 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4; Авдєєва Г. К. – §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4; Білоус В. В. – §§ 2.1, 2.4; Великанов С. В. – §§ 2.5, 3.5; Гетьман Г. М. – § 2.2; Затенаський Д. В. – §§ 2.7, 2.8; Керик Л. І. – § 2.6; Павлюк Н. В. – §§ 4.2, 4.4; Резнікова О. І. – §§ 4.1, 4.4.

І 67 Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. – 260 с.

Монографію присвячено проблемам розроблення інноваційних засад техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. У роботі розкрито сутність інновацій у техніко-криміналістичному забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції, досліджено проблеми застосування новітніх інформаційних технологій у діяльності органів досудового розслідування, інноваційні підходи до використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності та питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості.

Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів.

ББК 67.52

© В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель,
Г. К. Авдєєва та ін., 2017

© Вид. агенція “Апостіль”, 2017

ISBN